

M. SHYMCHYSHYN
Kyiv

MODERNISM, NATIVISM AND THE AMERICAN IDENTITY OF THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.

The article deals with the ways of constructing of the American identity at the beginning of the twentieth century. In particular the author concentrates attention on such political movements as Nativism and One-Hundred Percent Americanization. The author argues that the ideological state pressure caused a serious revolt among intellectuals. Literary critics of that time claimed against the homogeneous, Anglo-Saxon literary tradition. They urged to acknowledge the fact that US literature is ontologically multicultural.

Key words: modernism, Nativism, one-hundred percent Americanization, US literary discussions of the beginning of the 20th century.

М. М. ШИМЧИШИН
г. Киев

МОДЕРНИЗМ, НАТИВИЗМ И ФОРМИРОВАНИЕ АМЕРИКАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

В статье рассматривается динамика формирования новой американской идентичности в начале XX века. В частности, автор большое внимание уделяет таким политическим движениям, как нативизм и стопроцентная американизация. В итоге подчёркивается мысль о том, что идеологическое давление со стороны власти вызвало сильное сопротивление в интеллектуальных кругах. В литературной критике того времени доминировала установка на формирование негетерогенной, англосаксонской по характеру, литературы. Звучали настойчивые призывы признать тот факт, что онтологически литература США мультикультурна.

Ключевые слова: модернизм, нативизм, стопроцентная американизация, литературные дискуссии в США в начале XX века.

Стаття надійшла до редколегії 30.03.2015 р.

УДК 821.411.16'02:81'255.4

П. Л. ШУЛИК

м. Кам'янець-Подільський
shulyk.polina@kpnu.edu.ua

ТАРГУМ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ЖАНР ЄВРЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Автор статті звертається до одного зі специфічних жанрів давньоєврейської літератури – таргуму (перекладу Старого Завіту). Дослідження різних перекладів біблійних текстів дозволяє побачити в них своєрідну інтерпретацію Священного Писання, обумовлену як специфікою самих текстів, так і певною метою, яку ставив перед собою перекладач. Якщо таргуми, створені для євреїв, були покликані навчити їх основам юдаїзму, то Септуагінта, Пшита і Вульгата, а також більшість давніх перекладів із Септуагінти подають християнську інтерпретацію Єврейської Біблії, яка утверджує догмати християнства.

Ключові слова: жанр, переклад, Септуагінта, ТаНаХ, інтерпретація.

Своєрідність розвитку національних літератур обумовлює виникнення в них специфічних літературних жанрів, які, хоча не завжди вписуються в традиційну систему жанрового розподілу, можуть певним чином розглядатися як різновиди дефініцій або трансформації канонічної форми. Спроби знайти в цій системі аналоги окремих жанрів давньоєврейської літератури можна було б уважати приреченими на поразку за умови вилучення цього культурного феномену зі світового літературного процесу. Але саме в давньоєврейській літературі на основі наявних на той час традицій усної й писемної творчості народів Давнього Сходу був створений

текст – Священне Писання (Старий Завіт, або ТаНаХ), який, у свою чергу, став основою значної частини подальшої літературної творчості народів світу. І саме Священне Писання обумовило виникнення в давній і середньовічній єврейській літературі своєрідних жанрів, що органічно сприймаються в національному каноні, а в загальноприйнятому – як трансформації певної канонічної форми. В українському літературознавстві ці жанри залишаються поза увагою науковців. Водночас їх дослідження ще раз доводить, що система жанрів у національній літературі формується залежно від історичної доби і культурних традицій народу.

Серед специфічних жанрів єврейської літератури називаються *мідраш*, *таргум*, *піют* і *сіоніда*. Але якщо три з них – мідраш, піют, сіоніда – мають чітко визначене місце в єврейському жанровому каноні, то таргум розглядається як своєрідний жанр лише в окремих наукових розвідках, найвизначнішою з яких є дослідження Авігдора Шинана «Світ агадичної літератури» [4].

Таргум у перекладі з івриту означає переклад (תרגום – «переклад», «перекладений текст» [1, 458]). На сторінках однієї з біблійних книг пророк Даниїл на відомому бенкеті Валтасара демонструє перед зібранням майстерність перекладу: зміст невеликого тексту в один рядок він передає за допомогою розгорнутої оповіді – тлумачення, без якого простий переклад написаних на стіні слів перетворився б на нісенітницю (див.: Даниїл 5:5–28). Із цього часу, а може й раніше, гарний переклад починає вважатися і своєрідним тлумаченням оригінального тексту.

Переклади Біблії (у цьому випадку ТаНаХа), або таргуми, завжди були і залишаються частково коментарем, а точніше, певною інтерпретацією, адже текст Священного Писання сприяє цьому.

Перші переклади з'являються в період канонізації ТаНаХа (з III ст. до н. е.) і не завжди з метою відкрити для інших народів Священне Писання. Переклади знадобилися самим євреям, для більшої частини яких іврит на той час припинив бути розмовною мовою, його поступово замінюють арамейська і грецька мови. Відчувалася потреба не просто в перекладах, а в нових тлумаченнях біблійного тексту – головної духовної основи єврейського народу, оскільки змінився і його політичний статус, і суспільно-культурне життя. І хоча найдавніший з відомих таргумів – грецький переклад Септуагінта переважно тяжіє до буквального перекладу, оригінальний текст не залишав перекладачам вибору, провокуючи їх, вимагаючи певних коментарів, тлумачень. Утім, як справедливо відзначає Авігдор Шинан, «різночитання з текстом Священного Писання, який ми маємо в розпорядженні сьогодні, далеко не завжди викликані «тлумачькими схильностями» перекладачів – у ряду випадків вони пояснюються тим, що перед перекладачами був давній, що не в усіх деталях спів-

падав з відомим нам варіант тексту Тори» [4, 134]. Це саме стверджує Дов Конторер: «Не викликає сумніву, що цей текст був перекладом з іншого, не масоретського тексту, який у нас перед очима. Переклад цей багато в чому повторював масоретський текст, але те, що це був інший текст – це цілком очевидно» [2].

Звернімося до відомої історії про Каїна і Авеля в перекладі з івриту масоретського, тобто традиційного тексту. Дов Конторер, підкреслюючи (і його точку зору підтримують більшість ізраїльських учених) виняткове значення масоретського тексту, заявляє: «Жоден інший текст не може бути з ним навіть зіставлений за значимістю. Він є найбільш повним, найбільш авторитетним, найбільш достовірним свідченням тексту. Це означає, що в переважній більшості випадків при різночитанні між ним і яким-небудь іншим джерелом, масоретський текст є джерелом із найбільшою перевагою» [2].

Отже в перекладі з цього тексту читаємо «...И сказал Каин Эвелю, брату своему... И когда они были в поле, восстал Каин на Эвеля, брата своего, и убил его» (Берейшит (Буття), 4:8–9). Для єврейського коментатора в тексті є недолік інформації – «И сказал Каин Эвелю, брату своему...». Що сказав – невідомо. Якби було відомо, можливо, не треба було б ставити питання – чому вбив? Але для автора дуже важливо поставити це питання – питання про природу злочину, природу насильства, раз і назавжди закриваючи дорогу догматичному підходу і створюючи умови для плюралізму. Так виникає мідраш – один зі специфічних жанрів давньоєврейської літератури, а також метод вивчення ТаНаХа, в основі якого лежить рівень розуміння *драш – тлумачення*.

Текст мідраша:

«...И сказал Каин Эвелю, брату своему... И когда они были в поле, восстал Каин на Эвеля, брата своего, и убил его.

О чем они поспорили? Они сказали: «Давай поделим весь мир». Один взял себе землю, другой – то, что движется. Первый говорит: «Земля, на которой ты стоишь, – моя!» А другой говорит: «А то, что на тебе надето, – мое!». Тот говорит: «Раздевайся!», а этот говорит: «Лети!» И тогда «восстал Каин на Эвеля, брата своего».

Раби Йегошуа от имени раби Леви сказал: «Оба они взяли себе и движимое и недвижи-

мое, а поссорились из-за того, что каждый из них говорил: «Храм будет построен на моей земле!» Ибо сказано: «Цион будет вспахан, как поле». (Миха 3:12). Из-за этого спора и восстал Каин на Эвеля, брата своего.

Раби Йегуда сказав: «Они поссорились из-за первой женщины, созданной еще до Хавы». Сказав раби Айву: «Но она была обращена в прах еще до Хавы – из-за чого же они поссорились?» Сказав раби Хуна: «Из слов Торы видно, что и у Каина и у Эвеля были сестры-близнецы, причем у Каина – одна, а у Эвеля – две. Из-за этой второй сестры они и поссорились. Один говорит: «Она будет моей, потому что я старший», а другой говорит: «Она будет моей, потому что родилась вместе со мной». Из-за этого спора и «восстал Каин на Эвеля, брата своего» [3, 314].

У мідраші подано три тлумачення. Першою серед причин він називає суперечку за власність, що в усі часи було головною причиною воєн і кровопролиття; другою – духовний аспект, що стосується ідеології, віри, в ім'я якої також оголювалися клинки; третьою – жінку. Як бачимо, класичний мідраш використовує те, що текст Писання надає можливість для різних тлумачень і розумінь. І саме питання, поставлене в мідраші («Про що вони сперечалися?»), передбачає наявність різних відповідей. Відповіді ці допомагають поєднати текст архаїчний із текстом актуальним, оскільки порушена проблема стосується не лише цього першого і єдиного випадку, коли брат убиває брата. Проблема значно ширша: який дійсний мотив, яка найглибша причина, що призводить людей до суперечки і братовбивчої війни?

Отже, в канонічному тексті обірвана фраза породжує різні тлумачення. А в *Септуагінті* вірш має закінчення. У цьому Таргумі відомо, що сказав Каїн: «пойдем-ка в поле». Логічно, адже брати все-таки опинилися в полі, де все і відбулося.

У зв'язку з історією про Каїна і Авеля звернімося ще до одного таргума, який традиційно називають Таргум Іонатана, сумнівне авторство якого підтримує лише назва. Інша назва цього перекладу – Таргум Єрушалмі (Єрусалимський переклад). Дехто використовував відносно нього аббревіатуру ТІ (Таргум Іерушалмі). Це розшифрували як Таргум Іонатан (Іонатану бен Узіелю належав відомий

арамейський переклад Пророків) – і сталася плутанина.

Для цього Таргума характерні численні додатки до оригінального тексту, які від двох-трьох слів можуть розширюватися до розгорнутих і істотних вставок, під вагою яких часом втрачається біблійний вірш. Що стосується історії про Каїна і Авеля, автор уводить у неї суперечку між братами, у центрі якої опинилися теологічні проблеми. Ось уривок цієї суперечки: «Каїн: «Я готов погодитися, що в сотворенні мира проявилось милосердие Божье, но я также вижу, что здесь, на земле, добрые дела человека ничего не решают, ибо суд вершится предвзято. Нет справедливого суда и нет праведного Судьи. Почему мое жертвоприношение оказалось негодно Богу, а твое было принято благосклонно?» Авель: «Есть справедливый суд и есть Судья праведный, нет никакой предвзятости»» [цит. за: 4, 140]. І хоча необхідність у цьому розгорнутому діалозі викликає сумніви, дії автора перекладу, який намагається надати біблійному тексту «нове тлумачення, відповідне сучасним реаліям» [4, 133], виправдані метою – викликати в реципієнтів живий відгук. Цей переклад належить до найцікавішої й найчисельнішої групи арамейських таргумів, що її відкриває, як традиційно вважається, Таргум Онкелоса.

Автор Таргума (до речі, питання про авторство і цього Таргума залишається суперечливим), на думку Авігдора Шинана, в основному спрямований на точний переклад. Водночас Дов Конторер відзначає, що перекладач часто вносить певний інтерпретаційний момент до свого перекладу. Як би там не було, відхилення від тексту в перекладі – це віддзеркалення принципово релігійних поглядів перекладача. Коли йдеться про Творця, він відмовляється від буквального перекладу, щоб не говорити про нього словами, які характеризують і описують виключно людину. Коли говориться, наприклад: «И вспомнил Всевышний», Онкелос перекладає: «И поднялась перед Ним память...». Замість слів «...под ногами Его» (Исх., 24:10) пише «...у подножия Трона Его», а фраза «И обонял Господь приятное благоухание» (Быт., 8:21) звучить у нього так: «Господь благосклонно принял жертвоприношение...». Коли в тексті йдеться про емоції

Всевишнього, Онкелос також уникає слів, що ототожнюють Творця з «людськими атрибутами». Певна тенденційність виявляється і в описах праотців єврейського народу, чю репутацію перекладач ревно оберігає. І якщо в оригіналі говориться, що Яков привласнив собі первородство «хитрістю», то в Таргумі Онкелоса, замість «хитрості», з'являється «мудрість». Але тенденційність в описах патріархів і Всевишнього зрозуміла. Не завжди виправдано використання окремих вставок з усної традиції, що доповнюють текст оригіналу. При цьому свобода перекладу (перифраз, додатки, тлумачення) обумовлена завданням перекладача – полегшити сприйняття священного тексту, в першу чергу, тим, хто не володів івритом і тому не міг зрозуміти слів Тори. До цього можна додати «прагнення затушувати наявні в Біблії протиріччя, спроби обійти теологічні проблеми, підкреслення особливої важливості тих чи інших заповідей» [4, 141].

Але якщо таргуми, створені для євреїв (маються на увазі арамейські), були покликані навчити їх основам юдаїзму, то Септуагінта, Пшита – християнський переклад ТаНаХа сирійсько-арамейською, і переклад латинською – Вульгата (IV ст. н. е.), а також більшість давніх перекладів із Септуагінти подають християнську інтерпретацію Єврейської Біблії, в якій перекладений з івриту текст утверджує догмати християнства. Не занурюючись у теологічні проблеми, спробуємо показати, як неточний (або інтерпретаційний?) переклад може призвести до невірних, з точки зору одних, і дивних, на думку інших, тлумачення слів.

Ідеться про пророцтво Ісаї. Використане в Євангеліє від Матвія, воно стало доказом одного з основних догматів християнства – про непорочне зачаття: «Да сбудется реченное Господом через пророка (Исайя 7:14): Итак, Сам Господь даст вам знамение: Дева во чреве примет, и родит Сына, и нарекут ему имя Иммануэль». Але посилання на пророцтво Ісаї викликає сумнів при звертанні до івритського тексту. Річ у тому, що івритське слово «алма» – לַמָּה – «дівчина», яке вживає Ісая, має один корінь зі словами «елем» – לֵל – «юнак» – «отрок» [див. : Шмуель I (Книга Царів I), 17:56] і «алумім» – לְלוּמִים – «юність» [див. : Ісаї, 54:4;

Псалми 89:46] і означає не незайману, а будь-яку дівчину або молоду жінку. Доказом цього є контекст, у якому використовується це слово у книзі Мішлей – Притчі Соломона [Мішлей, 30:19]: «Три вещи сокрыты от меня, и четырех я не знаю: путь орла в небе, путь змеи на скале, путь корабля среди моря, путь мужчины в юной женщине (алма). Таков и путь блудницы: обтерла рот и говорит: Не сделала я ничего худого». Чотири шляхи, про які йдеться, тому схожі на шлях блудниці, що не залишають видимих слідів. Але ж «шлях чоловіка в юній жінці» не залишає слідів саме в тому випадку, якщо вона вже втратила невинність. У такий спосіб, зі змісту уривка зрозуміло, що «алма» не означає незайману. Цікаво, що в сучасному виданні Нової англійської Біблії цей вірш з Ісаї в різних місцях перекладається по-різному: у перекладі власне книги Ісаї алма перекладено як young woman (молода жінка), а в перекладі Євангелія від Матвія – як Virgin (Діва). Перед нами приклад суперечливої настанови перекладачів: з одного боку – вимоги мовної точності і наукового сумління, з іншого боку – вірність християнському догмату.

Але повернемося до таргумів. Відзначаючи, що перекладачі або, як їх називають на івриті, метургемани, не обмежувалися механічним перекладом з однієї мови на іншу, дозволяючи собі перефразувати вихідний текст, поширювати його, щоб роз'яснити «темні» місця тощо, необхідно вказати джерело, яке стало основою їх інтерпретацій. Це агадична традиція. Агада – особливий вид релігійно-літературної творчості. Неможливо чітко визначити сутність цього поняття. Обмежимося лише вказівкою, що Агада «включає в себе коментарі до Писання, оповідання з життя мудреців та їх учнів, повчальні історії, притчі, релігійну поезію, молитви, фантастичні історії, анекдоти, лікарські поради, відомості з галузі географії, астрології, біології, замовлення, ворожбу, фольклор, підбадьорливі послання в часи гонінь, тексти, сповнені месіанської надії, історичні трактати, роздуми на теологічні теми і т. ін., і под.» [4, 12].

Один із прикладів агадичної традиції в Таргумі Онкелоса – заповідь із книги Левіт: «Перед сединой вставай и уважай лицо старца» (Левіт, 19:32), яка перекладається так,

ніби йдеться про вияв поваги знавцеві Тори, а не просто людині, що досягла похилого віку. Перекладач використовує відомий вислів мудреців про те, що «старий – це той, хто придбав мудрість».

У Септуагінті також зустрічається використання агадичної традиції. Тут окремі псалми, які у Священному Писанні анонімні (псалом 93), приписуються цареві Давиду, а 144-ий псалом має підзаголовок, відсутній в івритському тексті, – «Проти Голіафа». Безумовно, тут знаходить віддзеркалення агадична традиція, згідно з якою автором усієї книги псалмів є цар Давид.

Одна з особливостей агадичної літератури – назва безіменних біблійних героїв – теж зустрічається в Септуагінті. В єврейському оригіналі Священного Писання не вказується ім'я дружини царя Ієровоама. Септуагінта ж стверджує, що її звали Ану. Мудреці Талмуда стверджують, що ім'я матері Авраама – Амталай бат Карнево, а жінки Лота – Ідит. Очевидно, така тенденція існувала ще за часів Септуагінти, за сотні років до доби мудреців Талмуда.

Усе вищезазначене дозволяє віднести таргуми до певного літературного жанру, який відповідно до своєї мети визначає специфіку взаємодії оригіналу і перекладу, особливості використання літературної традиції і ство-

рення своєрідних художніх засобів інтерпретації біблійного тексту.

Відхилення від оригіналу, що зустрічаються в таргумах, обумовлені і текстом Священного Писання, і певною метою, яку диктували перекладачам політичні обставини, суспільно-культурне життя і власна релігійна позиція. У свою чергу, таргуми стали засобом навчання основам релігійного вчення, важливими свідочтвами суспільно-культурного контексту доби і віддзеркаленням різноманітних агадичних традицій, що склали основу багатьох літературних текстів.

Водночас як літературний жанр таргум ще не має чітко визначених індивідуальних характеристик, що вимагає подальшого його дослідження у вказаній площині.

Список використаних джерел

1. Еврейско (иврит)-русский словарь / сост. М. Дрор при участ. И. Гури, И. Керена ; под ред. Ш. Эвен-Шошана, И. Керена. — Тель-Авив : Ам Овед, 2005. — 460 с.
2. Конторер Дов. Библейская критика [Электронный ресурс] / Дов Конторер. — Режим доступа : http://www.machanaim.org/tanach/_bikoret/kont1.htm.
3. Литература агады: Библиотека еврейской классики / сост. и ред. И. Бегун, Х. Корзакова. — М. : ДААТ / Знание. — 1999. — 384 с.
4. Шинан А. Мир агадической литературы / Авидор Шинан. — М. : Мосты культуры — И. : Гешарим, 2003. — 208 с.

Р. SHULYK
Kamyanetz-Podilskiy

TARGUM AS A SPECIFIC GENRE OF JEWISH LITERATURE

The article is focused on the targum (translation of the Old Testament) as one of the specific genres of Old Jewish literature. The study of different translations of the Biblical texts reveals their peculiar interpretation due to originality of the texts themselves and a translator's intentions.

While the targumim intended for the Jews were aimed at teaching them Judaism, the Septuagint, the Pshitta, the Vulgate, and most of the ancient translations from the Septuagint give the Christian interpretation of Jewish Bible asserting the Christian dogmas.

Key words: genre, translation, the Septuagint, the Tanakh, targum, interpretation.

П. Л. ШУЛЫК
г. Каменец-Подольский

ТАРГУМ КАК СПЕЦИФИЧЕСКИЙ ЖАНР ЕВРЕЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Автор статьи обращается к одному из специфических жанров древнееврейской литературы – таргуму (переводу Ветхого Завета). Исследование разных переводов библейских текстов позволяет увидеть в них своеобразную интерпретацию Священного Писания, обусловленную как спецификой самих текстов, так и определенной целью, которую ставил перед собой переводчик. Если таргумы, созданные для евреев, были призваны научить их основам иудаизма, то Септуагинта, Пшита и Вульгата, а также большинство древних переводов с Септуагинты подают христианскую интерпретацию Еврейской Библии, которая утверждает догматы христианства.

Ключевые слова: жанр, перевод, Септуагинта, ТаНаХ, таргум, интерпретация.

Стаття надійшла до редколегії 20.02.2015